

SZÁNTAI LAJOS*

Egy nagy múltú öntöde Pesterzsébeten

Peringer Péter öntőmester emlékére halálának 50. évfordulója alkalmából

PERINGER ELSŐ ÖNTÖDÉJE

Peringer Péter, a pesterzsébeti öntőipar megalapítója, 1884. október 24-én született Budapesten, a Ferencvárosban,¹ hétgyermekes család második gyermekeként. Édesapja a Soroksári úti Fegyver- és Gépgyár Rt. öntödéjében betanított munkás volt.² Általa került Péter 16 éves korában vasöntő tanoncnak. Segédlevelét 1903-ban szerezte meg.³

Első munkahelye a Fegyver- és Gépgyár öntödéje, majd az Első Magyar Varrógép- és Kerékpárgyár Rt.-ben dolgozik. Innen indul – a kor szokásainak megfelelően – vándorútra. Ausztriában keres munkát. Dolgozik a Ganz és Társa Rt. leobersdorfi társvállalatánál és a bécsi Penzinger Eisengießereien. Rövid ideig ismét a Varrógépgyár, majd a Fegyvergyár a munkahelye. Ezután megint Ausztria következik: a Marchegger Maschinenfabrik vas- és fémöntödéje. Hazatérése után újra első munkahelyén, a Fegyvergyárban vállal vasöntő beosztást.⁴ 1909–1910 telén részt vesz a budapesti Állami Felső Ipariskolában a vasöntők részére rendezett továbbképző tanfolyamon.⁵

1911. július 28-án kilép munkahelyéről és elhatározza, hogy önállósul. Testvéröccsével, a szintén vasöntő *Józseffel*, vas- és fémöntöde építését kezdik el.

A századfordulót követő években a főváros közvetlen szomszédságában fekvő Erzsébetfalva nagyközség munkaképes lakosai a közeli Soroksári úti és csepeli nagyüzemekben dolgoznak. A helyi ipar ekkor még teljesen jelentéktelen. Ezt a „csendet” töri meg a két Peringer, amikor Erzsébetfalva peremén, a Baross utca 84. sz. alatti telken 1912-ben beindítják vas- és fémöntödéjüket.⁶ Egy 1912 nyarán készült fényképen a műhely udvarán a tulajdonos körül csoportosulva harminc munkás látható. Ebből sikeres indulásra lehet következtetni. Főleg szerszám- és mezőgazdasági gépalkatrészeket, valamint használati tárgyakat öntöttek.

A közelgő I. világháború miatti kedvezőtlen gazdasági hatások a még tőkeszegény öntőmesterek működését lehetetlenné teszik. Arra kényszerülnek, hogy öntödéjüket eladják az Erzsébetfalván működő Györffy-Wolf Fémárugyár Rt.-nek (ma a Habselyem- és Kötöttárugyár van a helyén). Peringer Péter 1913. január 1-jétől azonban továbbra is az öntödében dolgozik a cég alkalmazottjaként. Mint művezető irányítja a műhely munkáját egészen 1922. április 1-jéig, amikor a tulajdonos az öntödét bérbe adja. Peringer ekkor távozik, volt munkaadója kitűnő ajánlólevelével: „...úgy

* Az Országos Műszaki Múzeum Öntödei Múzeuma, 1027 Budapest, Bem József utca 20.

szorgalmával, mint szaktudásával és megbízhatóságával teljes megelégedésünket érdemelte ki..., bárkinek mint egy tág körű ismeretekkel bíró szakembert a legjobban ajánlhatjuk...”⁷ Peringer Péter 1925. július 15-től a Váci út 48. sz. alatti Wörner J. és Társa Gépgyár Rt. öntödéjében helyezkedik el mint művezető.

PETERNELL ÉS TÁRSA VAS- ÉS FÉMÖNTÖDÉJE

A Győrffy–Wolf Fémárugyár mintegy 60 fővel dolgozó öntödéjét 1921 decemberében *Peternell Károly* és *Kulhanek Adolf* veszi bérbe, és az „Vasöntöde Erzsébetfalva, Peternell és Társa” néven működik.⁸

Peternell és Kulhanek – miközben sikeresen működtetik a bérelt öntödét – saját fémöntöde létrehozásán gondolkodnak. Erre a célra megvásárolják a hátsó üres telket az Attila u. 37. sz. alatt, ahol 1925-ben már szobor-, dísz- és kegytárgyöntödét üzemeltetnek. Itt készül többek között az 1926-ban Budafokon felállított nagyméretű háborús emlékmű (hátoldalán domború betűkkel ez olvasható: PETERNELL ÉS TÁRSA PESTERZSÉBET); ugyancsak itt gyártották a Széchenyi-fürdő bronz díszöntvényeit (vízköpő sárkányok, burkolatok stb.). 1928-tól harangöntéssel is bővítik profiljukat, mintegy 70 kisebb-nagyobb harang készül:⁹ a szegedi harangjáték harangjai, a Gellért-hegy sziklakápolnájának harangja (utóbbi a háború alatt eltűnt), az érdeújvárosi katolikus templom három harangja stb.

1929-ben módosul a cég elnevezése, mivel kupolókemencét építenek, és elkezdik a vasöntvények gyártását is. Vegyes profiljuknak megfelelően a Vas- és Fémöntöde, Peternell és Kulhanek elnevezést használják. Ezen a néven készítik 1932-ben az Anyák szobrát, amely Pesterzsébeten, az Erzsébet téren található.

PERINGER ÉS TÁRSAI VASÖNTÖDÉJE ÉS GÉPGYÁRA

A Wörner J. és Társa Gépgyár 1931. április 1-jével leállítja öntödéjét, így megszűnik Peringer Péter munkahelye, ahol kis híján egy évtizedet dolgozott eredményesen; „...szolgálataival a legnagyobb mértékben meg voltunk elégedve...”, olvasható a cég által adott minősítő bizonyítványban.¹⁰

Peringer most érkezettnek látja az időt, hogy véghezvigye 1912-ben elkezdett tervét. Korábbi társával, Peringer Józseffel, valamint barátjával, *Herlicska Lajos* öntőmesterrel visszavásárolják a Győrffy–Wolf-cégtől egykori öntödéjüket. 1932. február 17-én kiváltják az iparigazolványt az akkorra már várossá lett Pesterzsébet iparhatóságától „közkereseti társasági alapon folytatandó vas- és fémöntő ipar” gyakorlására.¹¹

Az üzemben kezdetben szürkevasat és fémet öntenek, majd késztermékek gyártását is megkezdik; például az Azur néven szabadalmaztatott kétaknás, samottbetétes kályhát három méretben, amely hazai szenek tüzelésére volt alkalmas.¹² Az öntvényeket egyre nagyobb hányadban feldolgozott állapotban értékesítik. A már korábban megvásárolt szomszédos telken (Baross u. 86. sz.) megmunkálóüzemet és szereldét építenek. Ezáltal megteremtik az önálló tervezésű célgépek, malomipari és szerszámgépek gyártásának feltételeit. Egy állványos fűrőgépük ma is működik az utódgyárban, PERINGER PÉTER ÉS TSAI VASÖNTÖDE ÉS GÉPGYÁR cégjelzéssel.

1936. július 21-én módosítják az iparigazolványukat: „...a jövőben a vas- és fémöntő ipart gyárszerűleg fogják gyakorolni...”¹³ Ekkor már 80 fővel dolgozik a gyár.

1938-ban a harmadik Peringer testvér, *János*, az öntödével szembeni telken (Baross u. 89. sz.) mintakészítő üzemet alapít, amely társas viszonyban ellátja öntőmintákkal mind a Peringer-, mind a Peternell-öntödét. Később bér munkát is vállalnak, több budapesti és vidéki nagy öntödének dolgoznak.

A két öntöde jószomszédi viszonyban dolgozik együtt. Az Attila utcai öntöde ekkor már teljes egészében Kulhanek Adolf tulajdona, mert Peternell Károly halála után az özvegytől megvásárolja a tulajdonrészt, de tiszteletből továbbra is megtartja az addigi elnevezést. Majdnem kizárólag szürkevas öntésére tér át, olyannyira, hogy a szűk olvasztói kapacitás miatt gyakorta kényszerül folyé-

kony vasat vásárolni a szomszédától (átjárót nyitnak a közös kerítésen), sok esetben azonban ez az akció fordítva is lezajlik.

1942-ben a Peringer-céget katonai parancsnokság alá helyezik, majd hadiüzemmé nyilvánítják. Hamarosan erre a sorsra jut a Peternell-Kulhanek-cég is. 1943. április 3-án négy bombatalálat éri a Peringer-gyárat; emberéletet nem követel, az anyagi kár azonban jelentős. A cég elsősorban gránáttesteket gyárt, nagy sorozatban. Ennek emléke még ma is él a „gránátszekrénynek” nevezett formaszekrény által.

Budapest ostroma után a Peringer-cég orosz katonai parancsnokság alatt indul be, harckocsi-alkatrészeket öntenek és munkálnak készre. Az alapanyagot a katonai parancsnokság biztosítja. 1945. július 16-án a városi hatóság megerősíti az iparendedélyt, a cég folytathatja eredeti tevékenységét, közel hatvan dolgozóval.

A Peternell-Kulhanek-cég már békés viszonyok között indul újra, béröntödeként főleg a Ganz Villamosági Gyárnak dolgozik.

AZ ÁLLAMOSÍTÁS UTÁN

1947-ben meghal Peringer Péter. A jól prosperáló üzemet társai vezetik tovább, igaz, már csak rövid ideig, mert 1948. március 26-án államosítják. Erre a sorsra jut 1949. március 31-én a Peternell-Kulhanek öntöde is, majd a két állami vállalatot 1949. június 1-jén egyesítik, és a Ganz Villamosági Gyár irányítása alá rendelik.

1950. május 3-án a nehézipari miniszter rendeletére önálló nemzeti vállalként létrejön a Motoröntvénygyár,¹⁴ és ezen a néven működik több, mint egy évtizedig. Teljes mértékben béröntödeként dolgozik, nagyon jó gazdasági eredménnyel. Lehetőség adódik különféle műszaki fejlesztésekre is. A megnövekedett folyékonyvas-igény kielégítésére új kupolópár épül. 1954-től 1956-ig gömbgrafitos vasöntvényt is gyártanak. Kifejlesztik a fekete-temperöntvény gyártását. A háború alatt elpusztult mintakészítő üzemet az összevont telephelyen újjáépítik. Több szociális és munkavédelmi fejlesztést is végrehajtanak, hiszen a létszám és a termelés rohamosan nő: 1950-ben 244-en dolgoznak a gyárban, tíz év múlva már 314-en. Ugyanezen idő alatt az évi termelés 1330-ról 3565 tonnára nő. Országos híréntők egész sora dolgozik a gyárban, közöttük a *Zsofinyecz* fivérek egyike, aki mindvégig hű maradt szakmájához, minden csábítás ellenére.

1963. április 1-jén létrejön az Öntödei Vállalat, ide sorolják a Soroksári Vasöntöde fiókgyáraként a Motoröntvénygyárat is. A gyár dolgozói nehezen viselik a soroksári irányítást, és néhány évig önálló egységként dolgoznak. Környezetvédelmi okok miatt, a teljes felszámolás céljából újból a Soroksári Vasöntöde irányítása alá kerülnek. Számptalan felszámolási terv készül, ám a gyár túlél minden próbálkozást. „Kijáró” pártfogói révén újabb és újabb évekhez jut, a kerületi hatóság és a minisztérium döntései ellenére. Végül a kerületi hatóság visszavonul, 1984-ben hozott határozatában bizonyptalan időre felfüggeszti a telephely lebontását.¹⁵ Az időnyerés egyben a termelés folytatását, a túlélést biztosítja.

ÚJRA MAGÁNTULAJDONBAN

Az 1990-ben bekövetkezett politikai és gazdasági változások lehetővé teszik, hogy az öntöde ismét önállóan működhessen, immár nem állami, hanem újra magántulajdonban. A Soroksári Vasöntöde fejlett műszaki és bonyolult gazdasági körülményei közepette felnőtt fiatal mérnök-közgazdász csoportja, *Jagicza István* okl. kohómérnök vezetésével 1992-ben megvásárolja az állami tulajdont és jogutódként, de új elnevezéssel, mint Patina Öntészeti Szolgáltató és Gyártó Kft. működ-teti tovább. A meglévő gárdához csatlakoznak a Soroksári Vasöntödéből távozó kitűnő szakmunkások és a könnyűfém öntésében gyakorlott szakemberek.

A gazdasági helyzethez rugalmasan igazodó üzletpolitikával, az alumíniumöntvény-gyártás felfuttatásával, a szerszám gép- és járműipari öntvényekből álló korábbi profil kibővítésével stabilizálják a helyzetet. Rutinos piackutatás révén jelentősen fejlesztik az ón, bronz, de különösen az

öntöttvas díszöntvények gyártását, elismerést és hírnevet szerezve termékeikkel nemcsak a hazai, de a külföldi piacokon is.

A fennmaradáshoz nélkülözhetetlen műszaki fejlesztéssel az eddigi környezetszennyező olvasztástechnológiát megszüntetik, áttérnek a villamos olvasztóberendezésre. Ezáltal megszűnt az éveken át tartó lakossági tiltakozás.

Peringer, Peternell és Kulhanek szakmai utódainak köszönhető, hogy a nagy múltú pesterzsébeti öntöde ma a fővárosi öntőipar egyik reprezentánsa, őrzi és ápolja a hagyományokat.

* * *

A tanulmány elkészítéséhez nélkülözhetetlen segítséget nyújtott *iff. Peringer Péter*, valamint a Pesterzsébeti Múzeum igazgatója, *dr. Bogyirka Emil*. Támogatásukat ezúton is megköszönöm. Köszönet illeti *Csongrádi János* volt főmérnököt és *Várszegi Rezső* nyugdíjas dolgozót szóbeli közléseikért.

JEGYZETEK

1. A Budapest IX. ker. római katolikus plébánia keresztlevele.
2. *Iff. Peringer Péter* közlése.
3. A tanonciskola elvégzéséről 1903. szeptember 21-én a Budapest IX. ker. előjáróság által kiállított, 26636. sz. bizonyítvány.
4. Peringer Péter 1903. szeptember 21-én kiállított, 14994. sz. munkakönyve.
5. A Magyar Kir. Állami Felső Ipariskola által 1910. január 21-én kiállított, 12. sz. látogatási bizonyítvány.
6. Egy 1924-ben készült fényképen a műhely falán a következő felirat olvasható: ISTEN NEVÉBEN [19 (bányászjelvény), 12] ELSŐ ÖNTÉS.
7. A Győrffy-Wolf Fémárugár Rt. igazgatósága által 1922. április 1-jén kiállított bizonyítvány.
8. *Merész Henrikné* (szerk.): A XX. kerület gazdasági élete. In: Pesterzsébet és Soroksár, Budapest XX. kerületének múltja és jelene. Budapest, 1972. p. 290.
9. *Dr. Patay Pál* 69 db, 1930-ig öntött harangjukat regisztrálta.
10. A Wörner J. és Társa Gépgyár Rt. által 1931. április 1-jén kiállított bizonyítvány.
11. A Pesterzsébet megyei város I. fokú iparhatósága által 1932. február 17-én kiállított, 5356/1932. sz. iparigazolvány.
12. *Iff. Peringer Péter* közlése.
13. A 11. jegyzetben idézett iparigazolvány hátoldalának bejegyzése.
14. A Pestvidéki Törvényszék mint cégbíróság a nehézipari miniszter megkeresésére 74.126. sz. alatt elrendelte a Motoröntvénygyár N. V. bejegyzését a nemzeti vállalatok cégjegyzékébe.
15. A Budapest Főváros XX. kerületi tanács V.B. műszaki osztályának IV. 4160/2/1984. sz. határozata.